

سکه‌های ابومسلم خراسانی

حسن رضائی باغبیدی

استاد دانشگاه تهران و عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی

جانب‌داری متعصبانه امویان از عنصر عربی و تحقیر اقوام دیگر، خاصه ایرانیان، یکی از مهم‌ترین دلایل سقوط آنان بود. یکی از مخالفان امویان در اوایل قرن دوم هجری عبدالله بن معاویه بن عبدالله بن جعفر بن ابی‌طالب^(ع) بود که در محرم سال ۱۲۷ ق در کوفه قیام کرد. سپس از کوفه به مدائن رفت و پس از خروج از آنجا، شهرهای اصفهان، ری، قومس، ماهین (= ماه‌البصره و ماه‌الکوفه) و همدان را به تصرف خود درآورد (طبری، ج ۹: ۱۸۸۰؛ در باره قیام عبدالله بن معاویه نیز نک: علا و بهرامیان ۱۳۹۱). عبدالله بن معاویه در سال ۱۲۹ ق کشته شد (ناصری طاهری و دیگران ۱۳۸۴: ۱۲۹)، اما طرفدارانش تا سال ۱۳۰ ق که مغلوب امویان شدند، در بخشهای تحت فرمان خویش درهم‌های سیمین و فلس‌های مسین خاص خود را ضرب می‌کردند. درهم‌های عبدالله بن معاویه و پیروانش در این ضرابخانه‌ها ضرب می‌شد: ماهی (۱۲۷-۱۲۹ ق)، جی (۱۲۷-۱۳۰ ق)، رامهرمز (۱۲۸ ق)، استخر و تیمره و دارابگرد (۱۲۸-۱۲۹ ق)، ری (۱۲۸-۱۳۰ ق)، اردشیرخوره و بیشاپور و همدان (۱۲۹ ق) (نیز نک: برنهایمر ۲۰۰۶: ۳۸۳-۳۸۴، ۳۸۶-۳۸۹). فلس‌های عبدالله بن معاویه و پیروانش نیز در استخر و ری ضرب می‌شد. یکی دیگر از مخالفان امویان فردی به نام کرمانی بن علی بود که در سالهای ۱۲۷-۱۲۸ ق درهم‌هایی سیمین در مرو ضرب می‌کرد (نک: نقشبندی ۲۰۰۶: ۱۱۲؛ آلبوم ۲۰۱۱: ۴۷). از دیگر مخالفان امویان، عبدالله بن عمر بود که فلسی مسین به تاریخ ۱۲۸ ق از او یافت شده است. در این دوران آشفته، گروههایی از خوارج نیز درهم‌های خاص خود را ضرب می‌کردند. این درهم‌ها کاملاً شبیه درهم‌های اموی هستند، اما در حاشیه بیرونی روی آنها شعار «لا حکم الا لله» نوشته شده است. نمونه‌هایی که تا کنون یافت شده، در سال ۱۲۸ ق در کوفه و در سال ۱۳۳ ق در تنبرک ضرب شده‌اند. این درهم‌ها را احتمالاً طرفداران ضحاک بن قیس شیبانی ضرب کرده‌اند که در اواخر سال ۱۲۸ ق کشته شد. نام ضحاک بن قیس بر فلس‌های مسین ضرب موصل در سالهای ۱۲۸-۱۳۰ ق نیز دیده می‌شود (نیز نک: گایزر ۲۰۱۰: ۱۸۲؛ آلبوم ۲۰۱۱: همانجا).

طرفداران عباسیان را باید از سرسخت‌ترین مخالفان امویان دانست. محمد بن علی بن عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب خراسان را برای گسترش و انتشار دعوت عباسیان برگزیده بود. داعیان عباسی در لباس بازرگان کار دعوت را از شهر مرو آغاز کردند. نخست دوازده نقیب در خراسان کار دعوت را بر عهده داشتند و رهبری دعوت با سلیمان بن کثیر بود. پس از درگذشت محمد بن علی در سال ۱۲۵ ق، پیروانش با فرزندش،

ابراهیم، بیعت کردند. یکی از بزرگ‌ترین داعیان عباسی، عبدالرحمن بن مسلم، معروف به ابومسلم خراسانی، بود که در سال ۱۲۸ ق به فرمان ابراهیم رهبری دعوت را علاوه بر خراسان، در اصفهان، ری، سیستان، قومن، کرمان، گرگان و همدان بر عهده داشت. برخی نام ایرانی ابومسلم را بهزادان پسر وندادهرمزد دانسته‌اند (نک: زرین کوب ۱۹۷۵: ۵۳). ابومسلم در ماه رمضان سال ۱۲۹ ق درفش سیاه عباسیان را در دهکده سفیدنچ از توابع مرو برافراشت و دعوت را که سالها پنهانی بود، رسماً آشکار ساخت (اکبری ۱۳۸۷: ۲۶؛ خضری ۱۳۸۸: ۱۶). ابراهیم در سال ۱۳۱ ق به فرمان مروان بن محمد، آخرین خلیفه اموی، دستگیر و در حران زندانی شد و در سال ۱۳۲ ق به قتل رسید. در ماه ربیع‌الاول همان سال، سپاه سیه‌پوش ابومسلم به فرماندهی حسن بن قحطبه کوفه را گشود و بزرگان عباسی برادر ابراهیم، ابوالعباس عبدالله، را که بعداً سَفّاح لقب یافت، به خلافت برگزیدند. سرانجام در آخرین نبرد میان سپاه‌جامگان و سپاه اموی که در همان سال در روستای بوسیر مصر روی داد، مروان بن محمد کشته شد و خلافت اموی به پایان رسید.

پیروان ابومسلم خراسانی در مناطق تحت فرمان خویش درهم‌های سیمین و فلس‌های مسین خاص خود را، حتی تا چند سال پس از روی کار آمدن عباسیان، ضرب می‌کردند که بر بسیاری از آنها این شعار عباسیان به شکل دایره یا چهارگوش نوشته شده است: «قل لا اسئلكم علیه اجراً الا المودة فی القربی» (سوره مبارکه شوری، بخشی از آیه ۲۳). درهم‌های پیروان ابومسلم خراسانی، که تصویر نمونه‌ای از آنها در زیر آمده، از سال ۱۳۰ تا ۱۳۳ ق در شهرهای بلخ، جی، ری، گرگان و مرو ضرب می‌شد.

نوشته زمینه روی سکه: لا اله الا الله، وحده لا شریک له

نخستین نوشته پیرامونی روی سکه: قل لا اسئلكم علیه اجراً الا المودة فی القربی

دومین نوشته پیرامونی روی سکه: بسم الله، ضرب هذا الدرهم بلخ سنه ثلثین و مئه

نوشته زمینه پشت سکه: الله احد الله الصمد لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد

نوشته پیرامونی پشت سکه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و لو کره المشرکون

درهم‌هایی که در سالهای ۱۳۱-۱۳۳ ق در مرو ضرب شده‌اند، شعار عباسیان را ندارند، مانند نمونه زیر:

نوشته زمینه روی سکه: لا اله الا الله، وحده لا شریک له

نوشته پیرامونی روی سکه: بسم الله، ضرب هذا الدرهم بمرو سنة احدى و ثلثین و مئه

نوشته زمینه پشت سکه: الله احد الله الصمد لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد

نوشته پیرامونی پشت سکه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و لو کره المشرکون

بر برخی از فلس‌های مسین پیروان ابومسلم نام ضرابخانه و یا تاریخ ضرب دیده نمی‌شود، اما برخی از آنها تاریخ دارند و گاه نام ضرابخانه‌های توج، سیستان یا هرات بر آنها نوشته شده است. نام ابومسلم بر فلس‌های مسین بدین صورتها نوشته شده است: «ابومسلم»، «ابومسلم امیر آل محمد» و «الامیر عبدالرحمن بن مسلم» (نیز نک: برنهایمر ۲۰۰۶: ۳۹۱).

چند نمونه از فلس‌های مسین ابومسلم خراسانی	
رو: لا اله الا الله، وحده قل لا استلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی پشت: محمد رسول الله بسم الله مما امر به ابومسلم امیر آل محمد بسجستان سنه احدی و ثلثین و مئه	ضرب سیستان، ۱۳۱ ق
رو: لا اله الا الله، وحده بسم الله مما امر به الامیر عبدالرحمن بن مسلم سنه خمس و ثلثین و مئه پشت: محمد رسول الله قل لا استلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی	بدون نام ضرابخانه، ۱۳۵ ق

منابع و مأخذ

قرآن کریم.

اکبری، امیر (۱۳۸۷)، *تاریخ حکومت طاهریان از آغاز تا انجام*، چ ۲، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی/تهران: سمت.

خضری، سید احمد رضا (۱۳۸۸)، *تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه*، چ ۷، تهران: سمت.

طبری، محمد بن جریر، *تاریخ الرسل والملوک*، به کوشش دخویه، ج ۹، ۱۸۸۵-۱۸۸۹ م، لایدن: بریل.

علا، زینب و بهرامیان، مسعود (۱۳۹۱)، «قیام عبدالله بن معاویه بن عبدالله بن جعفر طالبی و پیامدهای آن»، *پژوهش در تاریخ*، س ۲، ش ۷، ص ۴۹-۶۸.

ناصری طاهری، عبدالله و دیگران (۱۳۸۴)، *گاهشمار اسلام و ایران*، تهران: مؤسسه انتشاراتی روزنامه ایران.

نقشبندی، ناصر السید محمود (۲۰۰۶)، *الدرهم الأموی المضروب علی الطراز الإسلامی*، چ ۲، دمشق: دار الوثائق.

Album, S. (2011), *Checklist of Islamic Coins*, 3rd ed., Santa Rosa: Author.

Bernheimer, T. (2006), 'The Revolt of 'Abdallāh b. Mu'āwiya, AH 127-130: A Reconsideration through the Coinage', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 69, 3, pp. 381-393.

Gaiser, A. R. (2010), 'What Do We Learn about the Early Khārijites and Ibāḍiyya from Their Coins?' *Journal of the American Oriental Society*, vol. 130, no. 2, pp. 167-187.

Zarrīnkūb, 'A. (1975), 'The Arab Conquest of Iran and Its Aftermath', *The Cambridge History of Iran*, vol. 4, ed. R. N. Frye, Cambridge, pp. 1-56.